

Јована М. Јосиповић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет, докторанд

Прегледни рад
Примљен: 15. 09. 2019.
Прихваћен: 11. 10. 2019.

ЕРОТОЛОШКИ РЕЧНИК МИХАИЛА ЕПШТЕЈНА

Михаил Епштејн – један од значајнијих књижевних теоретичара и критичких мислилаца данашњице, књижевник, филозоф, културолог, еротолог, професор теорије културе и руске књижевности. Рођен је 1950. године у Москви. Током 1970-их година учествовао је у раду сектора за теоријске проблеме Института за светску књижевност у Москви и предавао књижевност на московским факултетима. Осамдесетих година био је оснивач и руководилац интердисциплинарних удружења хуманистичке интелигенције у Москви: „Клуб есејиста”, „Слика и мисао” и „Лабораторија савремене културе”. Од 1990. године живи и ради у САД, као професор универзитета Емори, где држи курсеве: *Западни и руски постмодернизам*, *Семиотика и поезика*, *Увод у теорију књижевности*, *Религија и филозофија у Русији*, *Достојевски*, *Глобална култура и будућност хуманистичких наука*. Оснивач је и директор Центра за хуманистичка истраживања на Универзитету у Дараму. Епштејнов спектар истраживања је широк, обухвата руску књижевност, постмодернизам, културну теорију, савремену филозофску мисао, руску филозофију XIX века и совјетске мислиоце, као и религију, електронске медије и интердисциплинарне приступе у хуманистици. Аутор је 30 књига и преко 700 чланака и есеја. Епштејнови еротолошки текстови код нас су преведени

* jovanajo90@gmail.com

у књигама: *Филозофија тела, Sola amore (љубављу само), Филозофија љубави: љубав у пет димензија*.

Рад се заснива на издвајању кључних еротолошких појмова из опуса Михаила Епштејна, у намери да се створи сажет и прегледан Епштејнов еротолошки речник. Издвојени термини пружају увид у суштину еротолошких промишљања поменутог аутора, од теоријских појашњења универзалних љубавних појмова до сврставања појединачних лексема у одговарајући филозофско-еротолошки систем значења. Обједињавањем лексике из подручја еротологије као нове теоријске дисциплине унутар дела Михаила Епштејна, настојали смо да пружимо мали допринос у стварању еротолошке терминологије.

Кључне речи: Михаил Епштејн, еротологија, речник.

Za mene, rečnik znači više od knjige. Knjiga je ilustracija rečnika. Obično se stvar predstavlja obratno: postoji mnogo knjiga i – na njihovom materijalu, putem citata i poređenja pravi se rečnik [...] Za mene je, naprotiv, rečnik – ono iz čega mogu nastati tekstovi i knjige. Daje se neki sistem pojmova, koji ranije nisu bili u upotrebi, uzajamno korelativnih u prostoru rečnika; pa, ako svaki od tih pojmova predstavlja čitav snop mogućih značenja, koja se razilaze na sve strane, onda na osnovu njih možemo proizvoditi mnoštvo tekstova, od kojih svaki realizuje jedno od tih značenja. I čitavu zajednicu mogućih autora. Rečnik je prototip čitave biblioteke.

Из једног Епштејновог интервјуа (2001: 237)

Еротолошки радови Михаила Епштејна обједињени су у највећој мери у студијама *Филозофија тела* и *Филозофија љубави: љубав у пет димензија*. Епштејнова еротолошка мисао почива на филозофском осмишљавању унутрашње динамике и структуре оног што припада *еротолошком у књижевности*, како би се са једне стране поставила јасна граница у односу на сексологију, признату науку окренуту физиологији сексуалности, а са друге стране засновала еротологија као самостална дисциплина. Епштејн о љубави говори из више различитих углова: љубав као непосредан доживљај, љубав као самосвест (*еротологија* као теорија љубави), љубав као плотско знање, љубав као машта и љубав као језик (2012: 11). Иако по Епштејну „erotologija ne poseže za definicijama već za inficijama – ona ne tvrdi već pokušava da odredi nešto što je suštastveno neodređeno i dvoznačno” (2014: 269), Епштејнови еротолошки радови на

известан начин ипак садрже расуту еротолошку терминологију, преко које се сама еротологија као хуманистичка дисциплина може изградити и у методолошко-термиолошком кључу. Еротолошки речник Михаила Епштејна има за циљ указивање на кључне термине унутар Епштејновог еротолошког опуса, који не могу служити као коначне нити прецизне (налик на природнонаучне) дефиниције, али који могу служити за уобличење неких од основних појмова еротолошког метанаратива.

Аморт – „љубав која прелази у смрт: двоструки нагон љубави и смрти, јединство Ероса и Танатоса” (2012: 353).

Аутоеротизам (Грумлинг) – „задовољство које се постиже додиривањем сопственог тела, миловањем и лизањем самог себе. Као што еротско задовољство служи за циљеве размножавања и продужавања људске врсте, тако и аутоеротско задовољство служи циљу самоочишћења, филтрацији прљавштине, стварања културе” (2009: 266).

Бодља (в. Лутајући ковитлац) – „У многим сусретима који нагло прерастају у љубав, дешава се нека негативна околност или утисак, који условно можемо назвати »бодља«. Нешто се не свиђа, не уклапа, изазива примедбе и спор, увреду и неприхватање. Та »бодља« је потребна (никако увек) да би се двоје међусобно закачили храпавим површинама, одржавали се силом негативног трења, како би их утолико јаче, истовремено привлачио позитивни магнетизам једно другом” (2012: 20).

Еронија – Подразумева иронију самог ероса, за разлику од наивне, простодушно-природне сексуалности, еронија настоји да потискивањем жеље, изазове сублимацију жеље у културно стваралаштво, али и да доведе и до експлозивног пораста саме жеље (2012: 107).

Еротема – Структурално-тематска јединица ероса. Термин образован по аналогiji са другим ознакама структурних јединица (лексема, морфема, фонема и сл.; а такође теорема, философема, митологема итд.). Еротема је еротски догађај који подразумева пресецање чулне границе (отворено – затворено, дозвољено – недозвољено, привлачно – одбојно, блиско – далеко, раздвајање – додиривање), али она сама по себи није телесна, то је знак односа. Еротема може бити додиривање руке или огољавање рамена – све зависи од тога каква граница одређује структуру односа у датом тренутку времена (2012: 124).

Еротологија – Хуманистичка дисциплина која не проучава сексуалне односе него љубав и љубомору, жељу и уживање, завођење и забрану, страст и игру као облике човековог бића и међуљудских односа. Разлика између сексологије и еротологије – није разлика у стадијумима него у типовима науке, разлика између природњачких и хуманистичких наука.

Еротологија припада хуманистичким дисциплинама које већ имају богату традицију, од Платонове *Гозбе до Смисла љубави* Владимира Соловјова, *Еротизма* Жоржа Батаја и *Фрагмената из љубавног говора* Ролана Барта, али еротологији тек предстоји да се избори за своје право на засебну методологију (2012: 98).

Еротонимија (в. *Криптоним*, *Филоним*) – Лингвистика и поетика љубавног имена. Дисциплина настала на раскршћу еротологије (науке о љубави) и антропонимије (науке о именима људи). Изучава смисаоне енергије и граматичке преображаје личног имена, као и његово митско значење у љубавном дискурсу (2012: 272).

Жеља – Физиолошки, а можда чак и физички задата страна љубави, што је стереотипски изражено у њеној метафори магнета. Међу онима који се воле настаје магнетно поље, све време их вуче једно другом, они желе да буду тако близу како више не би разликовали себе од не-себе. Жеља је суштински другачија од *хтења*, док је хтење потрошачко и тражи оно што одмах задовољава, жеља је усмерена на апстрактније ствари, она се не губи, прво, јер се не може потпуно утолити, њен предмет је бесконачан, и друго, жеља и неће да се утољава у потпуности, она жуди за самом собом, за својим трајањем и повећавањем. Жељу не усређује пражњење већ своја незаситост (2012: 28–29).

Јар и *Јом* – Индоевропски коренови у словенском изводу, који означавају два полна и природно-духовна пола универзума, мушки и женски. *Јар* као Јарило, јарост, јара, разјарен итд., и *Јом* као она која је *јомна*, која собом пасивно обухвата, свесадржи. Епштејн их предлаже и као руске аналогije онеме што Кинезима представљају јанг и јин (2012: 320).

Јеленологија – Назив којим Иван И. Соловјев означава науку о посебности вољеног бића. „Јеленологија – прва је самостална наука о јединственом створењу које задивљује тиме што оно јесте, а не оним што је постало или је могло да буде” (2012: 263).

Корпора и *Корпорус* – Епштејнови термини (од лат. *corpus* – тело, *corpore* – оваплотити, оденути плотју) које изводи према аналогiji са Јунговим појмовима »анима« и »анимус«. Док Јунгови појмови представљају редом, женски архетип у психи мушкарца и мушки архетип у психи жене, односно несвесне ликове жене у мушкарцу и мушкарца у жени, појмови *корпора* и *корпорус* се односе на психослику вољеног тела са којим се спаја у жељи-уживању. Љубавни андрогин је тако спој корпоруса и корпоре, то јест психослика два тела, каква постоје у систему узајамних чулних потреба и оријентација. Такође, реалан драги и његова телесна психослика се често не подударају, али управо иронија те неподударности може да појача жељу (2012: 148–149).

Криптоним (в. *Еротонимија, Филоним*) – Јединствено, пажљиво бирано „тајно име” само за именоватеља и именованог, који чине најмању језичку заједницу. Осмишља се тако што се вољено биће ослушкује све док се не *зачује* његово право име (2012: 285).

Лутајући ковитлац (в. *Бодља*) – „Тако ковитлац, пошто заврти двоје, искривљује све линије њихових погледа, речи, простора и времена, па их затвара једно другим, високо диже изнад земље и час односи изнад облака, час из све снаге баца на земљу. Убица, гром, фински нож – све ове метафоре су овде подједнако умесне, будући да је реч о искуству изненадне смрти, муњевитом преласку у неки други живот, у посмртност која се назива »љубав«” (2012: 19).

Љуб – „стање када се љуби, воли; доживљај и атмосфера свеопште љубави; љубав као космичка стихија” (2012: 341).

Љубак – Онај ко је расположен за љубав, добро се подаје том осећању. Љупка девојка је она коју је лако заволети, у коју се може заљубити (2012: 348).

Љуб-бол – Љубав, па чак и кад је срећна, узајамна, увек доноси осећај или барем предосећај бола, као што и бол, који је изазвао други човек, лако прелази у љубав према том човеку. Суштина је у томе што је љубав активно и истовремено крајње пасивно осећање. Онај који воли ступа у зависност од другог, оног кога воли и – муњевито постаје рањив. Његово срце куца изван њега, оно није заштићено грудним кошом, али љубав је и активна, она излива из себе такву бујицу крви, којом запљускује вољеног, и постаје попут океана, у којем лако плива то спољашње срце, ма где се оно налазило. Љубав причињава бол, а за избављење од бола постоје два излаза: смањити љубав, изгубити осећајност или – повећати љубав, пролити крв, али напојити њоме своје далеко срце и тиме га спојити са собом (2012: 41–42).

Љубитка – „љубав-битка, страстан мегдан, интима-коштац” (2012: 346).

Љубља – „плотска љубав, блискост; љубав као игра и уживање; заједничка, узајамна радња оних који воле и оних које воле” (2012: 336).

Надахнуће – Узајамно преображавање оних који се воле. Ако у љубави постоји жеља али нема надахнућа, нема узајамне трансмутације личности, онда је љубав лишена својих магичних својстава и најбоље је звати је *страићу*. Страст је, за разлику од љубави – магнетизам без магије, прикованост једне особе за другу без оне унутрашње слободе коју даје надахнуће (уп. однос жеље и хтења под *жеља*; в. *сладостраиће* и *разврат*) (2012: 33).

Недољубок – „прикраћен у љубави, недовољно вољен” (2012: 352).

Нежност – „То је лакоћа додиром, ходање на врховима прстију, ћутљиво ишчекивање буђења, топао чај за лаку ноћ и ујутро кафа у кревету. Нежност су »мазна миловања«, не она што изнуђавају још ово и још оно, већ она миловања која успостављају целовитост и неприкосновеност вољеног бића, смирују га у њему самом. У нежности то вољено биће најзад постаје »биће за себе«, »циљ у себи«, а ја постајем средство” (2012: 35).

Низљубити – „удостојити љубави, спустити се до љубавних односа, заволети снисходљиво, одозго наниже.” Антоним: *узљубити* (2012: 352).

Обљубити – „ступити у полни однос, извршити чин коитуса, »узети«, »познати«, освојити” (2012: 350).

Саосећајност – Може се лако побркати са *нежношћу*, али ово осећање је још смелије и иде даље. Нежност се боји наглих покрета, хоће да остане у рају са вољеним. Саосећајност не може да се не уплаши тог мировања и тишине, зато што хоће да даје више него што је у стању да пружи нежност. Саосећајност је нови немир, то више није онај који је пратио жељу, није немир због неутољености и неутољивости, већ страх да неће дати довољно, да ће учинити мање него што треба. Онај који воли увек саосећа са вољеном особом, па макар само стога што су обоје осуђени на умирање, односно на непредвидљивост њихових сусрета након смрти. Не саосећати у љубави, значи да се љубав још увек није уздигла изнад брзог ритма повећавања/гашења *жеље* (2012: 36–37).

Сладострашће и *Разврат* – Сладострашће представља нагомилавање задовољства, сакупљање у себи, храњење уживањем. Разврат представља расутост и пустошење себе. Сладострашће је тактилније, рашчлањава, детаљише, посматра, приљубљује, теточи, расплињује се, таре се; разврат је ерекцилнији, узима и даје, продире, проваљује, окупира, покорава, то је више смртни коштац него опојна игра. Поетска фигура сладострашћа је литота, а разврата хипербола. Фјодор Карамазов је сладострасник, Николај Ставрогин је развратник (2012: 133–137).

Сљупка – „први љубавни састанак, сусрет, искуство блискости, када се догађа препознавање, навикавање, међусобно прилагођавање” (2012: 350).

Филоним (в. *Еротонимија*, *Криптоним*) – Име од миља, које се употребљава приликом обраћања вољеном (веверице, голубице, детенце, мацо, душице, зечићу, златане, милице, сунашце, воћкице). За разлику од криптонима, филоними су прежвакани општом употребом, па их се гнуша рафинирани укус заљубљеног (2012: 284).

Хаптика (*haptics*) – „наука о пипању и додиривању, о кожи као органу за опажање и стваралаштво, о тактилним облицима делатности и самоизражавања. У ширем, а при томе строго научном смислу овог термина,

пипање укључује у себе све разноврсне и различите осете, које дато тело доживљава додиривањем спољашњих предмета или спољашње средине, па и кинестетичке, температурне и болне” (2009: 29).

Хиперсексуалност – „тако можемо означити ту умну сублимацију, хиперболизацију сексуалности, која се открива и у Фројдовим радовима и у Лоренсовим романима а, на најпримитивнијем нивоу, и у мноштву порнографских издања, која су управо у то време почела да заплускују западни свет” (Епштејн 2010б: 43). „У ствари, сексуална револуција је била револуција свести, која је научила да производи веродостојне симулације „чисте” сексуалности – што су више екстатичне, тим више су апстрактне и разумске симулације” (2010б: 45).

Четири компоненте љубави – в. *Жеља, Надахнуће, Нежност, Саосећајност*.

ЛИТЕРАТУРА

- Епштејн 2001: М. Ерштејн, *Blud rada*, Novi Sad: Stylos.
- Епштејн 2009: М. Епштејн, *Филозофија тела*, Београд: Геопоетика.
- Епштејн 2010а: М. Ерштејн, *Sola amore (љубављу само)*, Београд: Centar za medije i komunikacije.
- Епштејн 2010б: М. Епштејн, *После будућности: судбина постмодерне*, Београд: Драслар партнер.
- Епштејн 2012: М. Епштејн, *Филозофија љубави: љубав у пет димензија*, Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Вукићевић 2014: D. Vukićević. Kako reći i izbeći – erotska književnost u srpskoj nauci o književnosti. *Riječki filološki dani*, zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 22. do 24. studenoga 2012, Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta sveučilišta u Rijeci, str. 261–270.